

УДК 340.75(477)

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-4.1>

Є. С. Дурнов, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри історії, держави та права
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АДВОКАТУРИ В 1919–1939 РОКАХ НА ЕТНІЧНИХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ У СКЛАДІ ПОЛЬЩІ ТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

У статті з'ясовано, що особливістю діяльності адвокатури у другій Польській республіці була певна хаотичність її устрою, обумовлена її формуванням із територій, що входили до складу трьох різних держав із власними правовими системами. Це відбилося на адвокатурі, яка існувала на українських землях, що у міжвоєнний період входили до складу Польщі. Так, адвокатура на українських землях до 1932 року фактично функціонувала у двох різних правових режимах. Після відновлення польської держави австрійське законодавство про адвокатуру продовжувало діяти для Галичини до 1932 року. Відповідно до Положення про адвокатуру 1868 року, адвокатські палати склалися з усіх адвокатів, внесених до списків, які проживали на території відповідної палати. Адвокатські палати здійснювали свою діяльність частково безпосередньо через свої пленарні збори, частково через комісію адвокатської палати. Визначено, що адвокати із Закарпаття, об'єднані в рамках «Союзу адвокатів Підкарпатської Русі» (з кінця 1938 року – «Союз адвокатів Карпатської України»), протягом усього часу існування Чехословаччини, вживали всіх можливих заходів для законодавчого вирішення питання про створення на території тодішнього Закарпаття окремої адвокатської палати, в чому полягає їх роль та заслуга в процесах організаційно-правового розвитку адвокатури на Закарпатті. Досліджено правове становище адвокатури на етнічних землях України у складі Чехословаччини та Польщі. Відзначено, що законодавство, яке регулювало питання діяльності адвокатів того часу, було досить прогресивним та визначало не тільки основні правові підстави діяльності адвокатів, але й порядок дисциплінарного провадження щодо адвокатів. Наголошено на тому, що престижність адвокатської діяльності та існування відповідного законодавства на етнічних землях України у складі Чехословаччини привели до швидкого зростання кількості адвокатів. Зроблено висновок, що адвокатура у Польщі у міжвоєнний час частково формувалась на засадах адвокатського самоврядування, в останнє передвоєнне десятиліття посилилися тенденції до втручання держави у діяльність адвокатури, посилення впливу на неї виконавчої влади (через контроль з боку міністра юстиції, участь призначених президентом осіб у діяльності головної адвокатської ради).

Ключові слова: центральна влада, міжнародні відносини, законодавство, реєстр адвокатів.

Ye. S. Durnov. Legal status of the bar in 1919–1939 on the ethnic lands of Ukraine within Poland and Czechoslovakia

The article finds out that the peculiarity of the activity of the bar in the second Polish Republic was a certain chaos of its structure, due to its formation from the territories that were part of three different states with their own legal systems. This was reflected in the bar, which existed in the Ukrainian lands, which in the interwar period were part of Poland. Thus, the bar in the Ukrainian lands until 1932 actually functioned in two different legal regimes. After the restoration of the Polish state, Austrian legal legislation continued to apply to Galicia until 1932. According to the Bar Regulations of 1868, the Bar Associations consisted of all lawyers included in the lists residing in the territory of the respective Chamber. The Bar Associations carried out their activities partly directly through their plenary meetings and partly through the commission of the Bar Association. It is determined that lawyers from Transcarpathia, united within the "Union of Lawyers of Subcarpathian Russia" (since the end of 1938 "Union of Lawyers of Carpathian Ukraine"), throughout the existence of Czechoslovakia took all possible measures to legislate the establishment of the then Transcarpathia a separate bar association. What is their role and merit in the processes of organizational and legal development of the bar in Transcarpathia. The legal status of the bar in the ethnic lands of Ukraine as part of Czechoslovakia is studied. It is noted that the legislation governing the activities of lawyers at that time was quite progressive and determined the basic legal basis not only for the activities of lawyers, but also the procedure for disciplinary proceedings against lawyers. It is emphasized that the prestige of advocacy and the existence of relevant legislation in the ethnic lands of Ukraine within Czechoslovakia has led to a rapid increase in the number of lawyers. It is concluded that the development of advocacy in Bukovina during the Romanian rule is characterized by the difficulty of unification of the legislation on advocacy after its accession to Romania, the growth of the bar (Bukovina bureau became the second largest in Romania), simplification of the system of obtaining a bar, the autonomy of this institution and the authority among the population. Despite the fact that the bar in Poland in the interwar period was partly formed on the basis of bar self-government, in the last prewar decade the tendencies of state interference in the bar increased, the influence of the executive branch on it increased activities of the main bar council).

Key words: central government, international relations, legislation, register of lawyers.

Постановка проблеми. Особливістю діяльності адвокатури у другій Польській республіці була певна хаотичність її устрою, обумовлена її формуванням із територій, що входили до складу трьох різних держав із власними правовими системами. Це відбилося на адвокатурі, яка існувала на українських землях, що

у міжвоєнний період входили до складу Польщі. Так, адвокатура на українських землях до 1932 року фактично функціонувала у двох різних правових режимах.

Метою статті є розгляд правового становища адвокатури в 1919–1939 роках на етнічних землях України у складі Польщі та Чехословаччини.

Виклад основного матеріалу. Для колишніх земель Російської імперії (до яких належали сучасні Волинська та Рівненська області) діяв Тимчасовий статут Палестри (адвокатури) Польської держави, затверджений декретом Начальника держави від 24 грудня 1918 року. На землях же, які до утворення Польщі входили до складу Австро-Угорщини (сучасні Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області), до 1932 року зберігався старий австрійський правовий режим регулювання адвокатської діяльності з певними модифікаціями [1, с. 35]. Так, на Галичині зберігав силу старий австрійський закон про адвокатуру від 6 липня 1868 року.

Тимчасовий статут закріпив організацію адвокатури, базуючись на засадах її самоврядності. Її основу склали адвокатські палати, які склалися з адвокатів та адвокатських аплікантів, зареєстрованих на території округу певного апеляційного суду (при цьому території округів не збігалися з адміністративно-територіальним устроєм, включаючи землі відразу декількох воєводств) [2, с. 20]. Тимчасовий статут також допускав можливість створення головною адвокатською радою декількох адвокатських палат на території одного судового округу. Отже, волинські адвокати були об'єднані в Луцьку палату (хоча територіально ці землі належали до Люблінського судового округу). Пізніше закон 1932 року вилучив цей виняток. Отже, після 1932 року Луцька палата була включена до складу Люблінської палати.

Тимчасовим статутом було встановлено, що органами адвокатської палати були загальні збори палати та рада палати.

В загальних зборах адвокатів брали участь усі адвокати, що провадили діяльність на території відповідної адвокатської палати; за згодою голови зборів у них могли брати участь також адвокатські апліканти (щоправда, без права голосу). Основними функціями зборів були обрання членів ради адвокатської палати та представників палати у головній адвокатській раді, затвердження кошторису адвокатської палати на рік, затвердження звітів ради адвокатської палати (зокрема, фінансового), розгляд пропозицій ради та членів адвокатської палати стосовно адвокатської діяльності та діяльності ради.

Рада визначалася представницьким органом адвокатської палати. До її функцій належали реєстрація (внесення до списків) адвокатів та адвокатських аплікантів; нагляд за належним виконанням професійних обов'язків членами адвокатури та дотриманням ними професійної етики; здійснення дисциплінарного провадження щодо адвокатів та адвокатських аплікантів; управління коштами адвокатської палати; керівництво професійною підготовкою та складанням іспитами адвокатськими аплікантами; скликання загальних зборів адвокатської палати та звітування на них тощо. Очолював раду декан, що обирався її членами зі свого складу. Строк повноважень членів ради складав три роки, причому щороку її склад оновлювався на третину.

Керівним органом адвокатури на загальнодержавному рівні виступала головна адвокатська рада. До її повноважень, зокрема, належали представництво інтересів адвокатури; тлумачення статуту адвокатури; встановлення стандартів професійної етики; визначення програми підготовки та іспитів для адвокатських аплікантів; нагляд за адвокатськими палатами та їхніми радами; апеляційний або контрольний розгляд рішень адвокатських палат та їх рад, а також рішень у дисциплінарних провадженнях; ведення реєстру адвокатів та адвокатських аплікантів, його щорічне надання міністрові юстиції. Делегати до головної ради обиралися загальними зборами адвокатських палат строком на два роки (зі щорічним оновленням половини складу) [3].

Декрет про тимчасовий статут адвокатури Польської держави встановлював, що адвокатом може стати громадянин Польської держави незалежно від статі, який закінчив юридичний відділ національного університету; пройшов судову та адвокатську аплікацію та склав судовий і адвокатський іспит; є бездоганим у моральному аспекті.

Інститут аплікації (стажування) передбачав працю апліканта в канцелярії практикуючого адвоката (патрона) протягом двох років. Положення Тимчасового статуту фактично означали вимогу двоступеневого стажування: перед власне адвокатською аплікацією кандидат в апліканти мав пройти дворічну судову аплікацію (стажування в судових органах) і скласти відповідний іспит. Водночас Тимчасовий статут звільняв від необхідності проходження аплікації та складання адвокатського іспиту осіб, що мали досвід іншої правничої роботи (наприклад, судді, прокурори, підпрокуратори, іпотечні писарі).

Певні особливості мала адвокатська діяльність на колишніх австрійських землях. Адвокатські палати тут мали вже достатньо давню історію та існували ще з другої половини XIX століття [4]. На момент входження цих земель до складу Польщі галицькі адвокати були об'єднані у три адвокатські палати, а саме Львівську, Перемишльську та Самбірську (пізніше, після прийняття закону 1932 року, дві останні були включені до складу Львівської). Після відновлення польської держави, як і було зазначено вище, австрійське законодавство про адвокатуру продовжувало діяти для Галичини до 1932 року. Відповідно до Положення про адвокатуру 1868 року (досі, до речі, чинного в самій Австрії), адвокатські палати склалися з усіх адвокатів, внесених до списків, які проживали на території відповідної палати. Адвокатські палати здійснювали

свою діяльність частково безпосередньо через свої пленарні збори, частково через комісію адвокатської палати. Очолював палату президент, який обирався (разом зі своїм заступником та членами комісії) пленарними зборами строком на три роки.

Колишні австрійські землі мали свої особливості стосовно вимог до адвоката. Так, замість поняття «адвокатський аплікант» в Австро-Угорщині, а пізніше і у землях, які входили до її складу, використовувалося поняття «адвокатська кандидатура». На відміну від передбаченого Тимчасовим статутом загального строку аплікації у 4 роки, австрійське законодавство вимагало семирічного стажування, причому перший рік стажування проходив в одному із судових трибуналів, решта шість – при канцелярії практикуючого адвоката. Іншою вимогою до кандидата було здобуття ступеня доктора права (причому встановлювалося, що не менше трьох зі встановлених шести років практики при канцелярії адвоката слід було пройти вже після здобуття цього ступеня) [5, с. 245–246].

Незважаючи на певні відмінності в організації діяльності, адвокатські палати, що існували на колишніх австрійських землях, були інтегровані в загальну структуру польської адвокатури. Таким чином, у Польщі від початку склалася дворівнева система адвокатського самоврядування: на місцевому рівні вона була представлена адвокатськими палатами, на національному рівні діяла головна адвокатська рада, що представляла спільні інтереси адвокатських палат усієї країни.

У 1932 році був виданий президентський указ (в рамках тимчасового посилення президентських повноважень), яким був затверджений закон про устрій адвокатури. Він запровадив певні доповнення в організаційну структуру адвокатського самоврядування. Передусім, як було зазначено вище, були скасовані територіальні відмінності щодо порядку здійснення адвокатської діяльності, отже, для всієї території Польщі встановлювалося єдине законодавство у цій сфері.

Разом з уніфікацією структури адвокатського самоврядування новий акт приніс негативні зміни. Так, закон 1932 року достатньо сильно обмежував адвокатське самоврядування та посилював наглядові функції міністра юстиції щодо нього. Зокрема, актом передбачалась можливість за певних обставин розпуску ради адвокатської палати міністром юстиції та призначення для управління палатою тимчасових уповноважених, скасування рішень адвокатських рад, тимчасового закриття реєстру адвокатів для вписування нових членів. Міністрові надавалися ті самі контрольні повноваження щодо головної адвокатської ради, які остання мала щодо рад адвокатських палат [6, с. 68]. Подібні обмеження були пов'язані з посиленням авторитарних тенденцій у Польщі («режим санації»). Ще більших обмежень зазнало адвокатське самоврядування з прийняттям 4 травня 1938 року нового закону про устрій адвокатури. Так, зазнала змін структура головної адвокатської ради, до складу якої, окрім обраних адвокатськими палатами представників, увійшли 13 членів, призначених президентом, та 6 членів, обраних самою радою. При Верховному Суді утворювалась палата у справах адвокатури, завданням якої був розгляд у другій інстанції скарги прокурора щодо відмов окружних адвокатських рад щодо внесення до реєстру адвокатів (адвокатських аплікантів) або вилучень осіб з реєстру адвокатів [7].

Стосовно Закарпаття слід зазначити, що серед паризьких миротворців не в останню чергу завдяки активній дипломатичній діяльності чехословацької делегації, а також із геополітичних міркувань – максимального звуження кордонів Росії та Німеччини, вже від самого початку роботи конференції утвердилася спільна думка про те, що Закарпаття має стати частиною новоутвореної Чехословацької Республіки. За згодою держав Антанти чехословацькі війська вже 12 січня 1919 року зайняли західні регіони краю до річки Уж, включаючи м. Ужгород. Румунські власті протягом січня-березня 1919 року самовільно окупували східні райони Закарпаття у верхів'ях річки Тиса, мотивуючи це тим, що там проживає більшість румунів, які бажають жити в складі Румунії. В цій складній військово-політичній ситуації і в самому Закарпатті посилюється прочехословацька орієнтація щодо подальшої долі краю. 7 січня 1919 року спочатку частина Пряшівської Народної Ради на чолі з А. Бескидом висловила за злуку з ЧСР [8].

Першим нормативним актом, який визначав правовий статус органів державного управління на території краю, став «Генеральний статут про організацію адміністрації Підкарпатської Русі, приєднаної Паризькою конференцією до Чехословацької республіки» (18 листопада 1919 року). Згідно з прийнятим чехословацькою владою Генеральним Статутом, Директорію було визначено дорадчим органом у всіх внутрішньо-автономних справах. Адміністратор разом із військовим командуючим концентрував у своїх руках усю виконавчу владу. Якщо, згідно з договорами, до компетенції центральної влади належали міжнародні відносини та управління військами й фінансами, то у всіх інших справах автономія отримувала певну самостійність. Проте з часом домовленості між урядом Чехословаччини та представниками Підкарпатської Русі привели до суттєвого звуження кола питань, що були віднесені до компетенції автономії [9].

Упродовж 1919–1920 років чехословацький уряд провів реорганізацію адміністративно-територіального устрою на Підкарпатській Русі. Було встановлено поділ на чотири жупи (жупне обводи), які оділялись на окреси (округи). Таким чином, утворили Ужгородську жупу (лютий 1919 року), Мукачівську жупу (травень 1919 року), Берегівську жупу (вересень 1919 року) [10, с. 60].

Запровадження тимчасового правового порядку в діяльності адвокатури ЧСР, на жаль, не вирішувало питання правового дуалізму. Закарпатські адвокати у досліджуваній період перебували у доволі невідгид-

ному становищі через відсутність власної адвокатської контори й водночас повноправно не відносились до новоствореної об'єднаної штори у Турчанському-Святому-Мартині. На них поширювались повноваження Дисциплінарного сенату, який тільки здійснював дисциплінарні повноваження щодо них. Організаційно-правові питання вирішував голова крайового суду в Ужгороді разом з діючим при ньому дорадчим комітетом. Слід зазначити, що поширення на закарпатських адвокатів влади дисциплінарного сенату об'єднаної контори у Турчанському-Святому-Мартині привело до того, що ця контора розглядала дисциплінарні справи адвокатів, які не були її членами і навіть не могли бути представлені у складі її адміністративного комітету, адже до нього могли входити тільки члени контори.

У другій половині 30-х років ХХ століття організаційно-структурна побудова адвокатури Закарпаття зазнала деяких змін, зміст яких обумовило рішення Віденського арбітражу про включення частини території тодішньої Підкарпатської Русі з містами Ужгород та Мукачево до юрисдикції Угорщини. Зокрема, міністерством судівництва в Хусті в грудні 1938 року було уповноважено голову крайового суду у Великому Березному вести справи адвокатів Підкарпатської Русі, за винятком питань про їх дисциплінарну відповідальність, що й надалі належало до компетенції дисциплінарного сенату адвокатської палати в Турчанському-Святому-Мартині. Незважаючи на це, адвокати із Закарпаття, об'єднані в рамках «Союзу адвокатів Підкарпатської Русі» (з кінця 1938 року – «Союз адвокатів Карпатської України»), протягом усього часу існування Чехословаччини вживали всіх можливих заходів для законодавчого вирішення питання про створення на території тодішнього Закарпаття окремої адвокатської палати, в чому полягає їх роль та заслуга в процесах організаційно-правового розвитку адвокатури на Закарпатті. Однак політична ситуація в краї та його окупація Угорщиною у 1939 році не дали їм змоги, зрештою, реалізувати право на об'єднання в рамках окремої адвокатської палати [11, с. 196].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, незважаючи на те, що адвокатура у Польщі у міжвоєнний час частково формувалась на засадах адвокатського самоврядування, в останнє передвоєнне десятиліття посилювалися тенденції до втручання держави у діяльність адвокатури, посилення впливу на неї виконавчої влади (через контроль з боку міністра юстиції, участь призначених президентом осіб у діяльності головної адвокатської ради). Наголошено на тому, що престижність адвокатської діяльності та існування відповідного законодавства на етнічних землях України у складі Чехословаччини привели до швидкого зростання кількості адвокатів.

Список використаних джерел:

1. Tabaszewski R. *Adwokaci Nowego Sącza do 1945 roku*. Nowy Sącz, 2014. 106 s.
2. Mazur E. *Organizacja adwokatury w latach 1918–1988*. *Palestra*. 1988. T. 32. Numer 11–12 (371–372). S. 20–41.
3. Dekret Naczelnika Państwa w przedmiocie statutu tymczasowego Palestry Państwa Polskiego. *Dziennik Praw Państwa Polskiego*. 1918. Numer 22. Pozycja 75. S. 171–181
4. Гловацький І. Заснування та правовий статус адвокатських палат у Галичині в другій половині ХІХ ст. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 17–21.
5. Kotliński T. *Kandydatura adwokacka w Galicji w latach 1849–1932*. *Palestra*. 2012. Numer 9–10. S. 243–254.
6. Krzemiński Z. *Adwokatura polska w latach 1918–1939*. *Palestra*. 1988. T. 32. Numer 11–12 (371–372). S. 59–75.
7. Ustawa z dnia 4 maja 1938 r. *Prawo o ustroju adwokatury*. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1938. Numer 33. Pozycja 289. S. 531–548.
8. Віднянський С. Проблема самовизначення і розв'язання питання про державну приналежність Закарпаття після Першої світової війни. *Проблеми історії України*. URL: <https://joanerges.livejournal.com/624415.html>.
9. Політична інтеграція до Чехословацької Республіки. URL: <http://www.zakarpattia.com/?p=815>.
10. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / за ред. М. Вегеша, Ч. Фединець ; редколлег.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко ; відп. за вип. М. Токар. Ужгород : Ліра, 2010. 720 с.
11. Фельцан І. Особливості організаційно-правового розвитку інституту адвокатури на Закарпатті в міжвоєнний період (1919–1939 рр.). *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 року) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. Г. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 194–196.